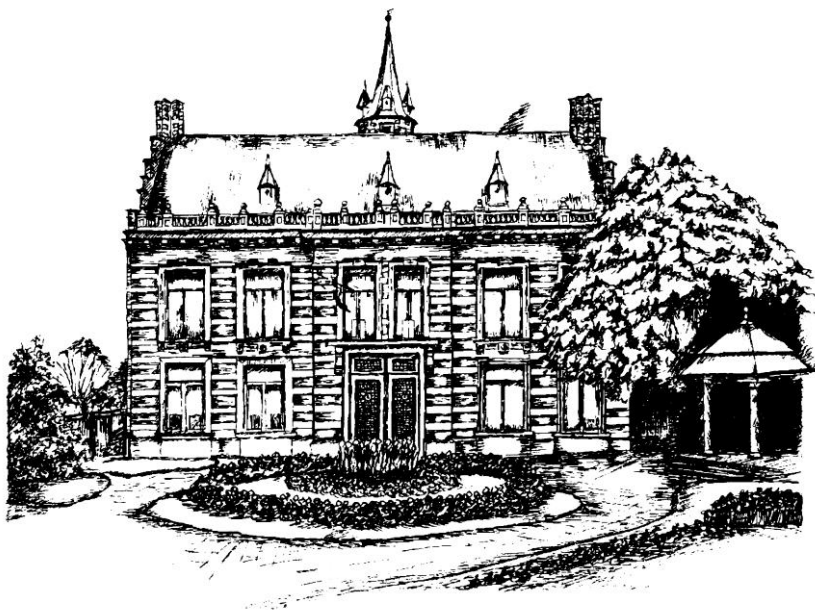

Driemaandelijks tijdschrift
Jaargang XXXIII nr. 2 – 2015
Afgiftekantoor Turnhout 1
Erkenningsnr. P708501
www.taxandriavzw.be

PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

Taxandria Nieuws

*Ledenblad van Taxandria,
Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige
Kring van de Antwerpse Kempen v.z.w.*

Inhoud

Woord vooraf	1
Lezing door dr. Eline Van Onacker	2
Uitnodiging algemene statutaire vergadering	3
Uitnodiging nocturne	4
Erfgoeddag op 26 april 2015	5
Voorjaarsuitstap op 3 mei	6
Verslag lezing: Alva's Raad van Beroerten	7
Fotoverslag lezing: schilderij 'De Triomf van de Heilige Kerk'	11
Bezoek aan sigarenfabriek De Hertogh in Arendonk	13
Transcriptie brief van de Hertogin Johanna	15
Een nieuwe lessenaar voor de Taxandrialezingen	16
Even opfrissen: 25, 50, 75, 100, ... jaar geleden	17
Boekbespreking:	24
Veertig jaar Maurits Sabbebibliotheek	30
Merkwaardige vondst in Turnhout: een kanonskogel	31
Een vondst i.v.m. de Eerste Wereldoorlog in Turnhout	32
De Turnhoutse parochies, hun processies en de processie van Zevendonk	35
W.O. I: Een volbloed ruiter van de 5e Lansiers	40
in de cockpit van een tweedekker Bréguet 14	
Erfgoed in de media en op het internet	47
Oproep van het Centrum Vlaamse Architectuurarchieven:	49
bouwbedrijven en aannemers	
Reacties van leden	50
Erfgoednieuws	54
Foto (voorlopig?) onbekend nummer 20	54
Voorwerp (voorlopig?) onbekend nummer 7	56

Woord vooraf

Beste Taxandrialid,

Wanneer u deze gloednieuwe *Taxandria Nieuws* doorbladert, zal u vlug merken dat u de komende maanden geen tijd heeft voor een gevoel van *voorjaarsmoeheid*. Een lezing, Erfgoeddag, een voorjaarsexcursie en niet in het minst een nocturne in de tuin van het Taxandriamuseum voor alle leden worden u vriendelijk aangeboden. Ook het goedgevulde Jaarboek 2014 verschijnt nog voor de zomervakantie. Maar liefst twaalf auteurs leverden een bijdrage over zeer diverse (cultuur)historische onderwerpen. Op deze manier zijn er ongetwijfeld meerdere artikels die uw volle aandacht zullen krijgen. Het is aangenam vast te stellen dat meerdere gerenommeerde auteurs spontaan en/of op aanraden van toonaangevende historici teksten ter publicatie naar Taxandria doorstuurden. Dit bewijst duidelijk dat ons Jaarboek (dat al verschijnt van 1903!) nog steeds een belangrijke wetenschappelijke functie heeft voor de ruime regio. Meerdere professoren geven uitdrukkelijk aan dat ons Jaarboek de voornaamste erfgoedpublicatie is van de ruime Antwerpse Kempen. Het belang van Taxandria zal alleen maar toenemen nu het Jaarboek voor Geschiedenis en Volkskunde van de Provincie Antwerpen verdwijnt en meerdere eminente auteurs op zoek moeten gaan naar een nieuwe publicatieplaats...

In deze nieuwsbrief vindt u ook een persoonlijke uitnodiging voor u en uw partner voor de derde nocturne in de tuin van het Taxandriamuseum. In 2012 genoten maar liefst 200 leden van een ongedwongen avond. Ook dit voorjaar, op vrijdag 5 juni, organiseren we diverse activiteiten: een begeleid bezoek aan de nieuwe vaste opstelling in het museum, live muziek, filmvertoningen van het oude Turnhout, drankjes en hapjes, ... in de stemmige renaissancetuin van het museum. Als ledenvereniging of *Kring* ligt de nadruk in de eerste plaats op elkaar in een aangename sfeer ontmoeten. Met bijhorende antwoordkaart of per e-mail kan u uw aanwezigheid bevestigen. Ik hoop u samen met vele andere leden te mogen ontmoeten!

En tenslotte, wie graag deze nieuwsbrief voortaan enkel digitaal wil ontvangen, verwijs ik graag door naar bladzijde 34.

Bert Hendrickx
Voorzitter

Lezing door dr. Eline Van Onacker op woensdag 29 april: elitevorming binnen Turnhoutse en Kempische boerengemeenschappen in de vijftiende en zestiende eeuw

Op woensdag 29 april 2015 om 20.00 uur zal dr. Eline Van Onacker haar doctoraal proefschrift (2014) voorstellen op de zolder van het Taxandriamuseum, Begijnenstraat 28 te Turnhout.

Historisch onderzoek heeft vaak de neiging om te focussen op momenten van verandering, van omschakeling, van versnelling. De 16de-eeuwse bruisende metropool Antwerpen, het Engeland van vlak na de Industriële Revolutie, of Frankrijk na de radicale ommezwaai van 1789, het zijn allemaal tot de verbeelding sprekende onderwerpen. Historici lijken niet zo te houden van stabiliteit en continuïteit en dus ook niet van regio's die erdoor gekenmerkt worden. Zo'n regio is de Kempen, die – zo geloven we graag het melancholische deuntje van Armand Preudhomme – toch wel erg 'stil' waren. In deze lezing zal worden aangetoond hoe de Kempen van de 13de tot begin 19de eeuw helemaal niet kneuterig of saai waren, maar net een heel eigen weg gingen.

Collectie Stadsarchief Turnhout, Glaspositief 0924 Paul Van Hal (1934). Foto van een woonkamer in een boerderij (Bremerhoef) met mensen rond een koffietafel.

Tijdens de 15de en 16de eeuw, een periode waarin op heel wat plaatsen de landbouw steeds meer specialiseerde en commercialiseerde, bleven de Kempenaren hun eigen koers varen. Tijdens deze lezing zullen we vooral focussen op de groep die de koers uitzette: de onafhankelijke boeren, de elite van de Kempische dorpen. Samen zullen we ontdekken hoe de Kempische dorpen gekenmerkt werden door lage ongelijkheid, de dominantie van gemene gronden en gemengde landbouw en waarom dit de Kempen bleef kenmerken tot diep in de 19de eeuw.

Eline Van Onacker (°Deinze, 1986) studeerde geschiedenis en algemene economie aan de Universiteit Gent. Tussen 2009 en 2013 werkte ze bij de Universiteit Antwerpen aan een dissertatie getiteld: 'Leaders of the pack? Village elites and social structures in the fifteenth- and sixteenth-century Campine area'. Momenteel is ze als postdoctoraal onderzoeker (FWO-Vlaanderen) verbonden aan de Universiteit Antwerpen en is ze gastmedewerker aan de Universiteit Utrecht. Haar onderzoek focust op sociale ongelijkheid en armenzorg op het laat-middeleeuwse en vroegmoderne platteland tijdens crisisperiodes.

Uitnodiging algemene statutaire vergadering

De Raad van Bestuur van Taxandria nodigt u uit op de jaarlijkse algemene vergadering. Deze zitting vindt plaats op **woensdag 29 april** om **19.30** uur in het Taxandriamuseum, voorafgaand aan de lezing van dr. Eline Van Onacker

Agenda:

- Verwelkoming en goedkeuring verslag vorige AV
- Voordracht nieuw bestuurslid, dhr. Peter Coupé
- Activiteitenverslag van 2014
- Financieel verslag van 2014
- Vragenronde en varia

Uitnodiging nocturne voor Taxandrialeden in het Taxandriamuseum, vrijdag 5 juni met geleid bezoek aan de vernieuwde permanente opstelling

Voor de derde keer organiseert Taxandria een gratis nocturne voor al haar leden. Deze avondbijeenkomst is een ideaal moment om op een informele wijze andere leden en/of het bestuur te ontmoeten. De tuin wordt feeëriek verlicht en voorzien van een tent waarin we u en uw partner graag een drankje en een hapje aanbieden.

Daarom nodigt het bestuur van Taxandria u en uw partner, samen met alle andere leden, uit voor een nocturne in de tuin van het Taxandriamuseum op **vrijdagavond 5 juni om 20.00 uur**.

Wij bieden u graag volgend programma aan:

- Welkomstwoord om 20.00 uur
- Korte uiteenzetting over de toekomstplannen van het Taxandriamuseum en TRAM41.
- Wie wenst kan de permanente opstelling van het museum bezoeken. Museumgidsen begeleiden u op uw weg.
- Doorlopend zijn er vertoningen van oude films: Turnhout in de jaren 1940-50 en Turnhout in de jaren 1960-70.
- De receptie wordt omlijst door passende kamermuziek.

Bij regenweer vindt de bijeenkomst uiteraard binnen of onder tenten plaats.

U bent van harte welkom. Wil u A.U.B. uw komst bevestigen via **mail** of via bijhorende **antwoordkaart**? Alvast bedankt en hopelijk tot dan.

Erfgoeddag op 26 april 2015: Taxandria stelt werking voor in het stadsarchief

In 2015 vindt de Erfgoeddag plaats op zondag 26 april met als thema 'erf!' In deze editie zal speciale aandacht besteed worden aan een specifieke component van het woord 'erfgoed': erven.

Die dag zal Taxandria aanwezig zijn in de leeszaal van het **stadsarchief** op de Grote Markt om haar werking voor te stellen. U bent van harte welkom tussen 10 en 17 uur.

Vlak ernaast kan je een bezoek brengen aan de nieuwe standplaats van het **Panorama De Vries**, een doek van 30 meter lang en 2,10 meter hoog waarop minutieus de Turnhoutse *skyline* werd geschilderd. De 360 graden-vorm maakt de belevenis

extra speciaal.

Op de **Jacobsmarkt** (vlak achter het stadsarchief, in de Warandestraat) vindt op dat moment ook een **boekenmarkt** plaats. Liefhebbers van boeken, strips, DVD's en CD's kunnen hier hun hartje ophalen. Bovendien is er op deze locatie een voorstelling van de **poppenwandeling** 'Hartenvrouw achterna' door Figurentheater Propop. U trekt dan zelf mee een poppenkastkar door de stad en leert zo meer over de geschiedenis van Turnhout en haar bewoners. Onbewust komt u zo in een mysterieus verhaal terecht waar een koningin wordt geschaakt, muggen worden geblust en historische veldslagen worden uitgevochten. Via het poppenspel, doe-opdrachten en gekke weetjes ontdekt u onderweg wat de heks, de joker en de beginnende met het verhaal te maken hebben. U bent dus zowel publiek als acteur en schrijft zo mee aan dit boeiende verhaal...

Meer info:

http://www.erfgoedcelnoorderkempen.be/images/filelib/Erfgoeddagbrochure2015lowres_952.pdf

Voorjaarsuitstap op 3 mei: erfgoedwaarden in een natuurgebied landschap De Liereman

Graag nodigen we u uit op onze voorjaarsuitstap van zondag 3 mei om 14 u. aan het bezoekerscentrum De Liereman, Schuurhovenberg 43 in Oud-Turnhout.

Landschap De Liereman (Oud-Turnhout en Aren-donk) is een van de belangrijkste natuureservaten in Vlaanderen. Landschap De Liereman is meer dan dat: het gebied

combineert meer dan elders natuur met erfgoedwaarden. Zichtbare sporen zijn talrijk en de beheerders trachten om die erfgoedwaarden even centraal te plaatsen als de natuurwaarden. De erfgoedlagen in het landschap variëren doorheen de tijd: van late Neanderthalers tot resten van het oefenterrein van Duitse soldaten uit Wereldoorlog II en heel veel waardevols tussen die beiden.

De wandeling toont een van de eerste beschermde archeologische zones, bijzondere bodems, de sporen van het ontginningsbeleid van keizerin Maria Theresia en van honderden jaren turfwinning. Dat laatste sluit aan bij het artikel in het Jaarboek Taxandria 2013 (verscheen in oktober 2014).

De tocht wordt begeleid door:

- Jan Bastiaens, wetenschappelijk onderzoeker van het Agentschap Onroerend Erfgoed, historisch geograaf met specialisatie in paleografisch onderzoek en Kempische plaggenbodems en kenner van de landschapsgeschiedenis van de Turnhoutse Kempen.
- Jan Van den Berghe, voorzitter van Landschap De Liereman en auteur van het artikel over turfwinning zoals verschenen in het Jaarboek Taxandria 2014.
- Bas Van der Veken, directeur Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete en vrijwillig medewerker van Landschap De Liereman.

Foto Stadsarchief Turnhout, nr. Glas0894, glaspositief, ca.1914, Paul Van Hal

Verslag lezing door dhr. Sander Wassing: Alva's Raad van Beroerten. Zestiende-eeuwse beeldenstormers uit Turnhout veroordeeld door de 'Bloedraad' (1568)

Op de zolder van het Taxandria-museum gaf de Nederlandse historicus Sander Wassing op 5 februari 2015 een lezing over 'Turnhout en Alva's Raad van Beroerten'. De spreker maakte over de Raad aan de Universiteit van Leiden immers zijn bachelorscriptie. Hij raadpleegde daarvoor het goed bewaarde archief van de Raad in het Rijksarchief Brussel, dat 60 folio's bevat. Commissarissen gingen overal verslagen opmaken van de toestand, ook in Turnhout. Deze geven een goed beeld van de toestand ter plaatse. Naast dit archiefmateriaal maakte hij ook gebruik van de publicaties van Eugeen Van Autenboer over het onderwerp.

Dhr. Wassing (zie foto) gaf eerst een overzicht van de gebeurtenissen voorafgaand aan de Beeldenstorm in 1566. Karel V wist de 17 provincies in de eerste helft van de 16de eeuw te verenigen na eeuwen van versnippering. Bestuurd werd er vanuit Brussel door een landvoogdes, Maria van Hongarije. Ze werd bijgestaan door een Raad van edelen (o.a. Egmont en Willem Van Oranje). Op lokaal niveau was het bestuur in handen van de lage adel. Er moest dus steeds onderhandeld worden. Zo schonk Maria in 1541 Turnhout een privilege op het heffen van bepaalde belastingen. De stad had een goede band met de Habsburgers, de landvoogdes verbleef hier geregeld om aan de jacht deel te nemen.

Vanaf 1517 zorgden Luther en het opkomende protestantisme voor grote beroering in de Nederlanden. Keizer Karel probeerde dit in te dammen met het uitvaardigen van ketterijplakaten, maar slaagde daar niet in. De Katholieke Kerk was toen trouwens in verval:

corruptie en absenteïsme onder de geestelijken tierden welig. In 1529 werd in Brussel de eerste Turnhoutse Lutheraan terechtgesteld. Michiel Van Daele werd opgepakt in 1532 en voor het stadhuis gestraft met een doorpriemde tong. Er werd dus keihard opgetreden. In 1544 ordonneerde de keizer voor Turnhout om streng op te treden tegen alle protestanten. Het katholieke geloof bleef overigens populair, de protestanten waren in onze stad maar een minderheid.

Filips II regeerde vanuit Madrid, Margaretha van Parma was landvoogdes. Kardinaal Granvelle was haar rechterhand, maar hij was niet afkomstig uit de gevestigde adel. Onder zijn toezicht werden in 1559 de bisdommen van de Nederlanden beter ingedeeld, maar de adel verloor erdoor heel wat ambten en inkomsten. Ook werden er voortaan hogere eisen gesteld aan de geestelijkheid. Granvelle moest vertrekken in 1564, nadat de hoge adel massaal tegen hem had geprotesteerd. Vanaf 1560 heerste er bovendien crisis door opeenvolgende misoogsten, handelsconflicten met o.a. Engeland en het opnieuw uitbreken van de pest. Het klimaat neigde naar opstand.

Ontevreden edelen gingen protesteren bij de landvoogdes, ze stonden al snel bekend als Gueux of Geuzen. In het Taxandriamuseum bevindt zich trouwens een geuzenbedeltasje (zie foto). Hagenpreken werden

massaal bijgewoond, voorlopig liet Margaretha van Parma ze oogluikend toe. Op 10 augustus 1566 sloeg in het Noord-Franse Steenvoorde echter de vlam in de pan. Kerken werden daarna in de hele Nederlanden kort en klein geslagen, er werd geplunderd en mensen werden afgetuigd. In Turnhout en omgeving vonden eveneens hagenpreken plaats. Het stadsbestuur trad er amper tegen op. Op 22 augustus 1566 begon de Beeldenstorm in de Sint-Pieterskerk, daarna in de dorpen rondom. De stad telde rond 1566 overigens zo'n 5.000 inwoners.

Filips II en zijn entourage waren diep geschokt door de gebeurtenissen. Hij besloot daarom de hertog van Alva (Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel, 1507-1582, zie gravure) naar de Nederlanden te sturen om orde op zaken te stellen.

Portret van de hertog van Alva, atelier van Frans Hogenberg, 1586 – 1587, Prentenkabinet Rijksmuseum A'dam

Hij was raadsheer geweest van Karel V en Filips II en had al zes keer in de Nederlanden verbleven. Hij was een ervaren diplomaat en generaal. Hij had geen enkele eerbied voor bestaande privileges en maakte vele slachtoffers. In maart 1567 werd in Turnhout genadeloos afgerekend met de eerste calvinisten. Alva moest overigens werken in moeilijke omstandigheden, want de landvoogdes gaf haar ontslag en Filips II weigerde om in persoon naar de Nederlanden te komen. Ook stelde hij geen fondsen ter beschikking. Alva moest dus ook gaan besturen, met ambtenaren die niet erg geneigd waren om samen te werken. Hij riep bvb. de 1/10de penning in het leven, een erg gehate belasting. De werking van de Raad van Beroerten blijft voor een stuk in nevelen gehuld, omdat na 1576 (toen de Raad werd opgeheven) een groot stuk van haar archieven zijn vernietigd. Het was een uitzonderingsrechtbank die iedereen moest bestraffen die op één of andere manier bij de Beeldenstorm was betrokken was geweest. Leden waren met Alva meegekomen Spanjaarden en edelen uit de Zuidelijke Nederlanden. De raad zetelde meestal in Brussel, soms in Antwerpen. Alva was er het hoofd van, de ongeveer 100 commissarissen werden er op uitgestuurd om verslagen op te maken en de goederen van de betrokkenen in beslag te nemen. In 1961 verscheen een boek met daarin een overzicht van de 11.000 vonnissen. Volgens dit werk zijn er 120 Turnhoutenaren veroordeeld, Eugene Van Autenboer corrigeerde dit later naar 100. Velen waren echter tijdig gevlucht en werd bij verstek gevonnist.

De meesten woonden in de Gasthuisstraat, de Herentalsstraat en de Otterstraat.

Tot slot besprak de spreker enkele Turnhoutenaars die typerend waren. Clément Ackermans was een afvallige geestelijke, hij was tijdig gevlucht. Laurens Back was lid van het Sint-Jorisgilde en was betrokken bij de organisatie van de hagenpreken in juli 1566. Willem Teskens woonde in de Potterstraat en sloeg in de Sint-Pieterskerk een beeld kapot. Hij werd opgepakt en overleed in 1567 in de gevangenis. Mathijs Kiel(sman) was een naaldenmaker en gaf onderdak aan een hagenpreker. De bekendste was wellicht rederijker Joris De Hoze. Hij werd eveneens veroordeeld, maar kon tijdig vluchten naar het Noorden.

De spreker rondde af met vast te stellen dat er wel deelstudies bestaan over Raad van Beroerten, maar dat een overzichtswerk voorsnog ontbreekt.

Sam Van Clemen

- E. Van Autenboer, *Uit de geschiedenis van Turnhout in de 16e eeuw: Voorbereiding, uitbarsting en gevolgen van de Beeldenstorm (1566)*, Taxandria Jaarboek XL (1968) en XLI (1969).
- Voor een boeiende beschrijving van het geuzenbedeltasje in een historische context lees je best de objectfiche van Guido Landuyt (feb. 2008) op: <http://www.gazetvanturnhout.be/geschiedenis/geuzenteken/>
- A.L.E. Verheijden. *Le Conseil des Troubles. Liste des condamnées* (Antwerpen 1961). De veroordeling van Willem Tesmaker is te vinden in het werk van Verheijden: *Verheijden, Le Conseil des Troubles* 250. Informatie over zijn adres in Turnhout vinden we terug in de documenten: Algemeen Rijksarchief Brussel, toegangsnummer I 218 (Raad van Beroerten), inventarisnummer 227, fol. 25r.

Fotoverslag lezing door dr. Marcel Gielis op dinsdag 3 maart: schilderij 'De Triomf van de Heilige Kerk' (1620)

Dr. Marcel Gielis en dhr. Gust de Preter (Orbit, vroeger gekend als Kerkwerk Multicultureel Samenleven) gaven op 3 maart een lezing over het schilderij 'Triomf van de Heilige Kerk' (1620) en andere Turnhoutse contrareformatorische symbolen.

Vooreerst werden we ontvangen in de Begijnhofkerk voor een eerste kennismaking met de tentoonstelling 'De andere verbeeld, verbeeld gevaar'. Nadien werd het ruim opgekomen publiek verwacht in het auditorium van het Corpus Christianorum voor de lezing. Naast een bespreking van het schilderij, sprak Marcel ook over zowat alle 'voorwerpen' van het Turnhoutse luik, naargelang de diverse 'iconen' die er op aangebracht zijn (jood, moslim, ketter, enz...).

Na de lezing was er nog gelegenheid om in het Begijnhofmuseum het originele schilderij en andere voorwerpen te bezichtigen.

We bedanken van harte de sprekers, TRAM41 voor de materiële ondersteuning, Brepols Publishers en het Corpus Christianorum voor de ideale locatie, pater Bert Rosseels s.j. voor het openen van de Begijnhofkerk en de Vrienden van het Begijnhof voor de communicatie van deze voordracht.

Bezoek aan sigarenfabriek De Hertogh in Arendonk

Dankzij één van onze leden, dhr. Jean-Charles Verwaest, mochten we opnieuw een erfgoedparel uit de Kempen ontdekken. Net zoals het arbeidershuisje in de Grimstestraat (zie foto's in vorige Taxandria Nieuws), bleef in dit nog steeds operationele Arendonkse sigarenfabriek de tijd decennialang stil staan.

Sigarenfabriek "P.P. Rubens" vond zijn oorsprong in Tongeren en kwam in 1948 o.l.v. Dederen naar Arendonk. Een deel van de machinerie die vandaag nog wordt gebruikt, stamt uit die tijd. Ton Buenen uit 's Hertogenbosch kocht de fabriek over van Karel Dederen en vestigde er de productie van 'Sigaren de Graaff'. In 2006 veranderde hij de naam in Hertogh Sigaren. Wie geïnteresseerd is, kan (tegen betaling) en op afspraak een bezoek brengen aan dit prachtig stuk erfgoed. Zie hiervoor: <http://www.hertoghsigaren.nl/>

<http://www.arendonk.be/bezoeken/geschiedenis/de-sigaretenindustrie/>

<http://www.heemkringarendonk.be/Museum/Museum.html>

<http://www.hertoghsigaren.nl/>

Foto's: Jean-Charles Verwaest, Thomas Feijen en Bert Hendrickx

Transcriptie brief van de Hertogin Johanna – schenking testament Maria aan kapittel en vergroting door Johanna

Stadsarchief Turnhout, oorspronkelijk op perkament. Diets. Aan perkamenten staart zegel. Zegel in rode was. 15 x 27. 6 juni 1399

Johanna (?, 24 juni 1322 - Brussel, 1 september 1406) was hertogin van Brabant en Limburg van 1355 tot aan haar dood. Zij was de oudste dochter van Jan III van Brabant, en was twee maal gehuwd. In 1336 huwde zij met Willem IV, graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen, aan wie zij reeds van bij haar geboorte uitgehuwelijkt was. Na het overlijden (1345) van haar eerste gemaal hertrouwde zij in 1354 met Wenceslaus I van Luxemburg.

Johanna biden gratien gods Hertoginne van Burg[ondie], van Loth[aringen], van Brabant ende van Lymb[urg] en Oystryc ende Markgrevinne des heiliche rycs.

Doen cont allen luden dat want onze lieve gemynde zuster vrouwe Maria van Brabant wilen Hertoginne van Gelre ende Grevinne van Zutphen seliger gedenckenissen in hoiren testamente beset hadde enen hondert hollansche gulden eens te betalen om eenen outaer te doteren ende te maken inder kerken van Sente Peters van Turnout.

So hebben wij die dit testament meerderen ende augmenteren willen om onser voirs lieven zuster meyninge te voldoen om gods wille ten vorsten onser ende onser beiden zielen salicheit van [daer] vierhondert hollansche gulden gegeven ende bewijst geven ende bewisen tot eenre erfliker canonicis [prebenden] inder kerken van Sente Peters tot Turnhout twelf sester rogs der maten van Turnout erfliker renten den desen ende den capittel der voirg kerken alle jair op Sente Andreas dagh te heffen ende te boeren uyt onsen thienden die wij tot Turnhout hebben.

Dair om ontbieden wij ende bevelen onsen rentmeester van Turnout die nu es ende namaels wesen sal dat hi allewege voirtaen erflic ende emmermeer die voirs twelf sester rogs alle jair op Sente Andries dach den deken ende den capittel der voirs kerken van Turnout gheve ende betale sonder des ander gebot van ons of van onsen nacomelingen te verbeyden. In orconde des briefs dair [wy] onsen segel aen hebben doen han-

gen. Gegeven te Bruessel ses dage in Junio inden jaer ons heren M CCC negen ende tnegentich.

bevelen:	opdragen, toevertrouwen
bewijs:	aanwijzing, onderrichting
ontbieden:	(schriftelijk) laten weten, bekend of kenbaar maken, ge bieden, gelasten
orconde:	o.m. bewijs, getuigenis, ook mededeling
rogs:	rogge

Jef Van den Bergh

Een nieuwe lessenaar voor de Taxandrialezingen

Om de sprekers op onze lezingen in het Taxandriamuseum een nog betere accommodatie aan te reiken, heeft Taxandria voor een nieuwe lessenaar of spreekgestoelte gezorgd. Dank aan Ludo Hendrickx voor het fijne vakwerk.

Even opfrissen: 25, 50, 75, 100, ... jaar geleden

- In de weken voor 1 mei 1315, 700 jaar geleden, viel er uitzonderlijk veel regen.
- De schoutsrekeningen van 1490 (525 jaar geleden) vermelden twee benamingen van de pest: 'haestige sieckte' en 'besiekt van der gaven van drie santen'.
- Op 22 juli 1515, 500 jaar geleden, werd Maria van Hongarije (zus van keizer Karel V) uitgehuwelijkt aan Lodewijk I, koning van Hongarije en Bohemen in de Stephansdom in Wenen. Zij verbleef later heel regelmatig in het kasteel van de hertogen van Brabant.
- 450 jaar geleden, in 1565 was er een lange periode van windstilte die haast 4 maanden onafgebroken duurde. De windmolenaars verloren hun inkomen. De bevolking trok immers naar de watermolens van Kasterlee, Tielen en Weelde.
- In 1690, 325 jaar geleden, werd gestart met de bouw van een nieuwe kapel in Zevendonk. Niet veel later werd de bouw al stilgelegd.
- Op 19 april 1815 werd beeldhouwer Hendrik Peeters Di(e)voort te Turnhout geboren als zoon van wever Louis Peeters.
- Op 18 juni 1815 vond de overbekende Slag van Waterloo plaats.
- De warmste april van de eeuw was die in 1865 (150 jaar geleden). 14 keer klom het kwik boven 20°C.
- Bij een K.B. van 26 juli 1865 werden de rechten voor het kanaal vastgelegd. Een boot van 100 ton met een breedte van 4 m. werd door één man gesleept. De man verdiende 2 à 3 fr. per dag. voor een boot met een lading van maximum 172 ton, 20 à 30 m. lang, verdiende een voerman met zijn paard 10 fr. per dag.

- In 1865 vervaardigde de bekende lithograaf Charles-Joseph Hoolans (Brussel, 26 januari 1814 – ?, 1872) een reeks van vijf prenten over Turnhout.

Het weekblad "De Kempener" vermeldde op 24 juni 1865 dat er prenten over Turnhout verschenen zijn: *Wij ontvingen heden de afgewerkte gezichten der stad Turnhout geteekend door den heer Hoolans. De keus der punten is voortreffelijk, de teekening is keurig en juist, en het geheel is geschikt om de familiekamer met smaak te versieren.*

Hoolans verbleef minstens tweemaal in Turnhout om de schetsen te maken, nl. van 5 tot 11 januari en van 25 februari tot 1 maart 1865. Alle prenten (op één na) waren immers gedateerd.

Bekende gezichten zoals de Sint-Pieterskerk, de Herentalsstraat, het kasteel, het oude stadhuis, maar ook een algemeen stadsgezicht vanuit het oosten sieren waarschijnlijk vele huiskamers in Turnhout. Deze reeks werd nl. meerdere keren heruitgegeven.

- Op 5 mei 1890, 125 jaar geleden besliste de Turnhoutse gemeenteraad tot de aankoop van het gietijzeren calvariekruis op het kerkhof aan de Kwakkelstraat. Twee jaar voordien werd het kruis in opdracht van de kerkfabriek vervaardigd door de Herentalse gieterij A. Van Aerschot. De prijs bedroeg 1134 fr. Het crucifix kwam in de plaats van een ouder kruis. In 1890 kwamen de kerkfabriek en de stad overeen dat de stad het kruis zou aankopen.

In de loop van 2015 wordt door de stad dit calvariekruis (hopelijk) volledig gerestaureerd. Door de kwetsbaarheid van het sprokkelgietijzer is dit een complexe onderneming...

Het calvariekruis in de jaren 1920 (Foto Stadsarchief Turnhout, 05670_01) en nu.

Prentkaart stadsarchief Turnhout 70_028, 1900 tot 1940, Aug. Van Eekert (fotograaf)

De giet - en smeedijzeren constructies en producten van August Van Aerschot en zijn zonen Joseph en Leonard zijn in Vlaanderen wijd verspreid. Van 1845 tot ca. WOI werden in hun ateliers in Herentals honderden voorwerpen geproduceerd, gaande van ijzeren hekwerken over kruisbeelden voor kerkhoven tot straatlantaarns, dorpspompen, muziekkiosken, bruggen en stationshallen. Nog heel wat voorwerpen worden vandaag gelinkt aan Van Aerschot omdat de gieterij steeds identificatieplaatjes aan de voorwerpen bevestigden.

- 125 jaar geleden, op 26 juni 1890 overleed in Wijnegem de Turnhoutse muzikauteur, pianist en componist Edouard-Georges-Jacques Gregoir. Hij werd in Turnhout geboren op 7 november 1822. Lang bleef hij niet in zijn geboortestad. Na zijn eerste muziekopleiding van zijn vader, vertrok hij in 1837 naar Duitsland waar hij les kreeg van de kapelmeester van de hertog van Nassau. Vanaf 1841 trad Gregoir op in Europa als pianist (Londen, Parijs, Amsterdam, ...). Vanaf

1844 hield hij zich bezig met de hervorming van de onderwijsmethoden in de lagere scholen; de Belgische regering gaf hem kort nadien de opdracht om het kooronderwijs in het Belgische leger te organiseren. Iets later vestigde hij zich definitief in Antwerpen. Gregoir was een vruchtbaar componist. Hij schreef de meest uiteenlopende muzieksoorten, van opera's, symfonieën, koorwerk en misen tot harmoniumwerken en volksliederen. Zijn composities werden tijdens zijn leven vrij vaak uitgevoerd, zowel in binnen- als in buitenland. Gregoir werd bekend als muziekhistoriograaf. Vooral zijn historische geschriften over de muziek in België en over Belgische componisten, zoals *Galerie biographique des artistes musiciens belges du XVIIIe et du XIXe siècle*, *Schetsen van Nederlandse toonkunstenaars*, en *L'art musical en Belgique sous les règnes de Léopold I et Léopold II* gaven hem deze faam.

Foto: Archief Bibliotheek, Conservatorium Antwerpen. Een uitgebreide biografie en bibliografie vindt u op: <http://www.svm.be/content/gregoir-edouard>

- Op 27 april 1890, 125 jaar geleden, vond de eerste socialistische manifestatie in Turnhout plaats. Een dagloon van een arbeider in de papier- en speelkaartenfabriek van Léonard Biermans lag toen tussen 1 en 1,5 frank per dag! Een staking kon niet uitblijven.

De Steenweg op Gierle (richting centrum) met zicht op de fabriek Biermans.

- Vanaf maandag 19 april 1915 stonden langs alle bruggen over het kanaal Duitse wachters. Niemand mocht de bruggen nog oversteken. Ook alle tramverkeer ten noorden van de stad werd verboden. De inwoners ten noorden van de stad werden zo van de buitenwereld afgesneden, zelfs de kinderen konden niet meer naar school. Voor de zaterdagse markt van 24 april konden de landbouwers uit het noorden van de stad hun waren niet aanvoeren en konden aldus de vrouwen zich niet bevoorraden op de markt. Klanten en leveranciers troffen elkaar aan beide zijden van het kanaal en goederen veranderden al roepend van eigenaar. De Duitse soldaten droegen vervolgens de goederen naar de overkant.

Aangeplakt op 6 April 1915.

Bekanntmachung.

Jede Beschädigung von Telegraphen-, Fernsprechleitungen und Eisenbahnen wird nach Kriegsrecht bestraft. Das anzuwendende Gesetz setzt darauf die Todesstrafe.

Wird der Täter nicht ergriffen, so treten die strengsten Maßnahmen gegen die Gemeinde ein, auf deren Gebiet oder in deren Nähe die Beschädigung vorgenommen worden ist.

Der General-Gouverneur.

Waarschuwing.

Alle beschadigingen veroorzaakt aan de Telegrafen, Telefonen of yseren Spoorwegen zal door het krygsgerecht gestraft worden. Volgens de wet zal de dader ter dood veroordeeld worden.

Wordt de dader niet gevat, zoo worden de strengste maatregelen genomen tegen de gemeente, op wier gebied de schade is toegebracht geworden.

De Gouverneur generaal.

Deel van een drietalige affiche (aangeplakt op 6 april 1915 in Turnhout) uit een verzamelpap van formulieren, affiches, brieven uit WOI, afkomstig van E. Waterschoot?, Stadsarchief Turnhout, A 063/8

- Op 24 en 25 mei 1915 werd het Soldatenheim feestelijk geopend in het huis van arrondissementscommissaris M. Dierckx-Boone op de Graatakker. Er bevindt zich nu het Natuurpuntmuseum (de Wielewaal). Eugene Waterschoot schreef hierover: *“In onze stad is deze maand voor de bezettingstroepen een ‘Soldatenheim’ gesticht, het is te zeggen een lokaal waar de soldaten zich kunnen vermaken en voedsel en drank kunnen bekomen zooals in een spijshuis”.*

De inhuldiging van dit lokaal, welk ingericht is in het prachtig huis van M. Dierckx-Boone, arrondissementscommissaris, Graatakker werd feestelijk door de soldaten gevierd op 24 en 25 dezer, zijnde 2en en 3en Sinxendag. Het lokaal was versierd met vagen en festoenen. Sam Van Clemen vermeldt in zijn boek over WOI bij 10 januari 1916: “Enkele dagen voordien had hij burgemeester du Four de Kreischef al laten weten dat de stad niet moest voorzien in de verwarming en verlichting van het Soldatenheim op de Graatakker omdat het heim een privé-inrichting was waar tegen betaling maaltijden werden aangeboden.”

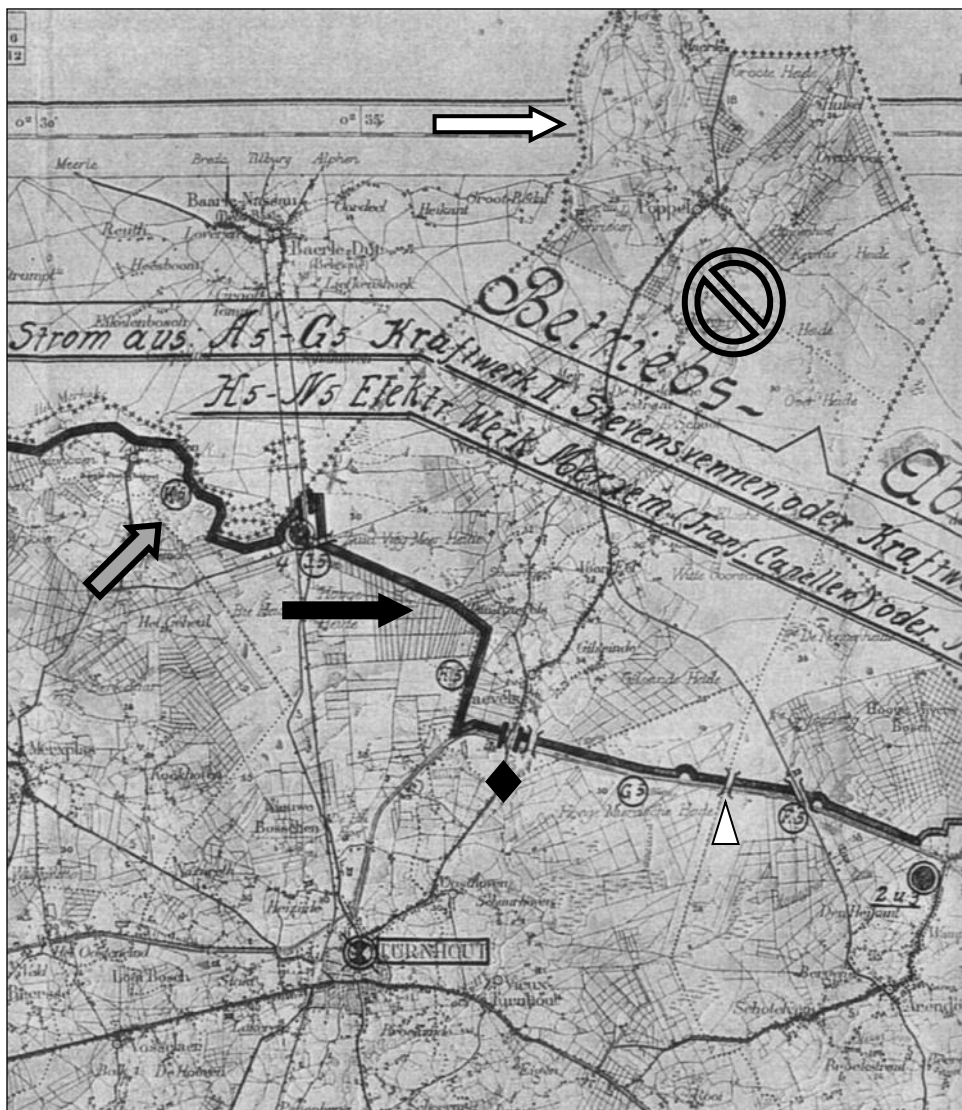
- Op 8 juni 1915 werd een elektrische draadversperring aangebracht tussen België en Nederland. De werken in Turnhout starten op 19 juni. Velen zijn over de grens geraakt door zich als arbeider hiervoor aan te melden. Na een eerste verkennende inspectieronde van de grenszone, werd een strook voorbereid en waar nodig ontbost. Palen werden geplant, isolatoren werden bevestigd en draden werden gespannen. Een ploeg van Duitse genietroepen (60 à 70 man) kon op één dag ca 1 km versperring plaatsen. De palen waren ca 2 meter hoog met vijf tot soms wel tien stroomdraden en evenveel porseleinen isolatoren (potjes). De spanning van 2000 tot 6000 volt werd afwisselend op sommige draden gezet en was voor onze streek afkomstig van de generatoren in de buskruitfabriek van Kaulille, van de zinkfabriek van Stevensvennen of van de centrale van Merksem. In de verboden grenszone die tientallen meter breed was, liepen langs beide zijden van de centrale versperring nog twee, iets lagere, niet geëlektrificeerde versperringen. Om de 500 tot 2000 meter bevond zich een Schaltheus of

schakelhuisje om de draad van elektriciteit te voorzien. Die wachtposten langs de grens werden bevolkt door 10 tot 40 soldaten van meestal middelbare leeftijd. Hier bevonden zich generatoren, transformatoren, alarm, schakelaars, controlepanelen, één fiets voor controle...

Een overzicht van enkele slachtoffers bij Turnhout (de lijst is niet volledig)

- *November 1916 - 2 smokkelaars uit Loenhout en Turnhout*
- *29.11.1916 - 2 Belgen doodgeschoten aan de versperring en 1 blijven hangen aan de draad; 19 anderen vluchten*
- *Einde 1916 - 16e vrouwelijk slachtoffer!*
- *December 1916 - 20 slachtoffers bij Turnhout, Merksplas*
- *27.12.1916 – Henricus Lenders (Turnhout) en Constant Gers (Beerse) neergeschoten aan de draad*
- *9.7.1917 – lijk van grensgids Jozef Backx gevonden bij de draad, Ravels*
- *7.1.1917 – 2 Russen omgekomen*
- *week voor 15.11.1916 – 8 doden Arendonk*
- *5.9.1916 – lijk van Louis Snyders (Beerse) gevonden*
- *20.11.1916 - Maria Ruts komt om aan de draad*
- *November 1916 - 2 smokkelaars van brieven doodgeschoten*
- *16.1.1917 - Duitse deserteur en Belgische smokkelaarster komen om*
- *25.5.1917 - 21-jarige uit Hechtel*
- *1917 - verschillende drenkelingen in kanaal*
- *1.10.1917 - Mechelse student Van der Goten (15 jaar) sterft aan draad*
- *September 1917 - Duitse deserteur en Franse vluchteling geëlektrocuteerd Hoogstraten*
- *7 mei 1917 - Duitser Dehmel (deserteur) komt om aan draad*
- *7.6.1917: smokkelaar Frans Loosveldt aan draad doodgeschoten*
- *13.6.1917 – jonge Duitser Franz Brandt geëlektrocuteerd*
- *25.8.1917 – 2 vluchtelingen en een Duitsers komen om bij vuurgevecht aan de draad*
- *23 augustus 1917 – drie jonge slachtoffers*

Overgenomen uit het verslag van de lezing door prof. Alex Vanneste voor Taxandria, 16 maart 2010 (zie Taxandria Nieuws 2.2010)

- ⇒ Belgisch-Nederlandse grens ➡ elektrische draadversperring
 ◆ Doorgang voor burgers △ Doorgang voor militairen ➡ schakelhuisjes
 ⊗ "Niemandland" (Belgisch gebied boven de draadversperring)

Bron: Vanneste, A., Het eerste ijzeren gordijn?, p. 14-15.

- Het stadsverslag van 1948 vermeldde i.v.m. 10 mei 1940 (75 jaar geleden): “Onze generatie zal niet zo vlug het beangstigend ontwaken vergeten, toen de dageraad van 10 mei 1940, onze vreedzame grenzen voor de tweede maal in een kwart eeuw geschonden zag. ’s Morgens tussen 5 en 6 uur werden de eerste Duitse vliegtuigen boven Turnhout gehoord. Rond half vijf in de namiddag wierp een Duitse vlieger een aantal bommen af, die in de buurt van de Vredestraat terechtkwamen. Resultaat: een 20-tal gekwetsten en vijf dodelijke slachtoffers. De Belgische soldaten bliezen de ijzeren brug en meerdere bruggen op. De slag was voelbaar in de hele stad. In de voornacht van 11 mei vond een nieuwe bomaanval plaats. Vooral de randgebieden werden daarbij getroffen: het Stokt, Gierle Steenweg, Kastelein, IJzerenwegstraat en Oude Vaartstraat. Er vielen 10 doden. Op 14 mei, rond half drie in de namiddag bereikten de eerste Duitse troepen de stad, nauwelijks acht minuten nadat de laatste Franse tanks waren weggereden. Burgemeester Van Hoeck geeft zich over.
- Enigszins tegenstrijdig met de gebeurtenissen hierboven startten op 26 juli 1940 de werken aan het buitenzwembad in het latere stadspark.

- In Turnhout werd op 12 april 1965 overgegaan tot de ‘herstichting’ van de VVV onder de vorm van een vzw. Hierdoor kwam de *Vereniging voor Vreemdelingenverkeer* rechtstreeks onder het beheer van de leden en werd er verwacht dat dit ‘een stimulerende invloed zal hebben op de activiteiten van de vereniging’. De VVV, Comité tot Bevordering van het Toerisme, afdeling Turnhout werd opgericht door de Stad op 2 augustus 1937. Kanunnik J.E. Jansen, stadsarchivaris, conservator en voorzitter van Taxandria, werd aangesteld als vertegenwoordiger bij de provincie Antwerpen en

als eerste voorzitter. Secretaris was Willem H. Claes. Aanvankelijk bevond de zetel zich in het Taxandriamuseum.

Het archief van de VVV Turnhout is raadpleegbaar in het Turnhoutse stadsarchief: BE/SAT/0091

- Op 25 april 1965, 50 jaar geleden vond nog eens een autowijding plaats.
- Enkele weken later , op 20 juni 1965 overleed Jan Marinus, directeur van “Etabl. Antoine Van Genechten”.
- In 1965 startte men met de bouw van de Sint-Franciscuskerk in Schorvoort, naar een ontwerp van R. Van Steenberghe.
- Op 1 juli 1965 startte men met de heraanleg van het *bescheten straatje* dat voortaan Driezenstraat heet.

Hofke Groenendaal bij Lammeken Dries in de Driezenstraat. Foto Stadsarchief Turnhout 01158-01

- Op 5 april 1990, 25 jaar geleden heropende het jeugdcentrum Wollewei.
- Op 13 april 1990 werd de calvarieberg aan de H. Hartkerk ingezegend.
- Op 14 april 1990 overleed Jef Deckx, stichter van garage Gebr. Deckx.

- In april 1990 start men met de verbroedering Turnhout – Vinatori (Roemenië).
- Op 12 mei 1990 werd fietspad Bels Lijntje plechtig geopend.

Foto: Coll. J. Slegers, Baarle-Hertog. <http://www.historietilburg.nl/thr/thr1.Slegers.htm>

- Op 23 mei 1990 was de opknopbeurt Lourdesgrot in Zevendonk (°1935) klaar.

- Op 26 juli 1990 overleed de Turnhoutse kunstschilder Leon Meeus. (er is amper iets terug te vinden van deze getalenteerde schilder. Wie kan ons verder op weg helpen met info en ev. foto's?)

Bert Hendrickx met dank aan
Willy Van Sprengel en Erik Adriaensen

ZACH. I. IRA MAGNA EGO IRASCOR SUPER GETES. ET SAGITAS MEAS COMPLEBO IN EIS DEV 32.

IOANNIS DRIE-

DONIS A TVRNHOVT SACRAE

Theologiae professoris apud Louanienſes, de eccleſiaſticis ſcripturis & dogmatibus libri quatuor, à mendis non paucis per Theologos Academiae Louanienſis uindicati,

adiectis in margine ſcripturarum & ſanctorum patrum locis, e quibus uir ille doctiſſimus has ſuas meditationes deprompſit.

TYPOGRAPHVS LECTORI CANDIDO.

Terſum gnauiſſe, omnibuſq; mendis
Expunctis opus elegans, tu iſq;
Lector candide commodis ſacratum
Hoc, quo nos animo damus, recepta.

IDEM LECTORI MINVS SYNCERO.

Cur caperas frontem, nec conſpicias iſta libenter?
Non damus impuris ſacra legenda tuiſ.

Venduntur Louani a Bartholomæo Grauijo,
ſub Sole aureo.

Anno Dominicæ incarnationis M. D. XLIII.

Bibliotheca Grimbergensis

Boekbespreking: **Veertig jaar Maurits Sabbebibliotheek**

De Maurits Sabbebibliotheek van de Faculteit Theologie en Godgeleerdheid van de KU Leuven vierde haar veertigjarig bestaan met een expo en boek over veertig kostbare werken uit haar collecties. Veertig historici en theologen mochten een boek uitkiezen dat ze belangrijk vinden en kort toelichten waarom. De keuze van Wim François viel op *De ecclesiasticis scripturis et dogmatibus libri quatuor* van Johannes Driedo. Johannes Driedo van Turnhout (1479/80-1535) is één van de voornaamste theologen van de Leuvense universiteit uit de eerste decennia van de zestiende eeuw. Van alle *Lovanienses* oefende hij misschien wel het meeste invloed uit op het Concilie van Trente (1545-1563). Toen de concilievaders in het voorjaar van 1546 over de canon van de Bijbel, de Vulgaat en andere versies van het Schrift, en ook over de relatie tussen Schrift en traditie(s) discussieerden, werd Driedo's boek *De ecclesiasticis scripturis et dogmatibus* uit 1533 als referentiewerk gebruikt. In dit boek voorziet Driedo het formele principe van Luthers hervorming, zijn *sola scriptura*-beginsel, van een krachtig katholiek antwoord. Hij wilde onder andere aantonen dat er sinds de apostolische tijd ook liturgische gebruiken, disciplinaire voorschriften en zelfs geloofspunten waren overgeleverd die niet uitdrukkelijk in de Schrift waren betuigd. Door in zijn repliek uitgebreid naar de Bijbel te verwijzen, wilde Driedo de protestanten met hun eigen argumenten van antwoord dienen. Daarnaast besteedde hij ook aandacht aan de versies van de Schrift. Het waren vooral zijn opvattingen hierover die hun weg vonden in het voorbereidende werk van de theologen en concilievaders in Trente. Het hier afgebeelde titelblad stamt uit de tweede editie van Driedo's *De ecclesiasticis scripturis et dogmatibus*, gedrukt in 1543 bij Jaspar Van Gennep in Keulen en verdeeld door Bartholomeus van Grave in Leuven. De titelbladzijde is een variatie op een bekend ontwerp van Anton Woensam 'van Worms'. Tussen de afbeelding van de schepping (onderaan) en Gods verdict over de ongelovigen (bovenaan) vinden we de vier evangelisten en de vier Vaders van de Westerse Kerk, als voornaamste getuigen van de evangelische waarheid die de wereld diende te regeren.

Quadragesima margaritae. Veertig jaar Maurits Sabbebibliotheek. Faculteit Theologie en Religiewetenschappen KU Leuven. Leuven, 2014, Peeters, 96 p., 35 euro.

Sam Van Clemen

Merkwaardige vondst in Turnhout: een kanonskogel

Gie Torremans nam enkele weken geleden contact op met de Kring op zoek naar meer informatie over een merkwaardige vondst.

In 1974 vond de grootvader van Guy Peeters bij het *omschuppen* van een akker (twee spaden diep) een kanonskogel. De juiste locatie was de landbouwgrond van de familie Stoffels-Van Gool ter hoogte van de Steenweg op Oosthoven en de Ringlaan (achter de rijks-wachtkazerne) genaamd "Den Opstal". Hij had de kogel tegen de waspaal gelegd en later werd deze door Guy Peeters gevonden.

Gie Torremans kreeg deze kogel van hem op 12 december 2014.

Beschrijving

Gewicht: 4,54 kilogram = 10 pounds

Omtrek: 34,2 cm

Doorsnede: 10,89 cm.

Materiaal: ijzer

Hoe komt de kanonbal op die velden terecht? Van waar en wanneer is hij afgevuurd?

Dhr. Jacques Boone lichtte al een klein stukje van de sluier op:

"Het gaat om een ijzeren kanonkogel. Vermoedelijk werd vanaf de zeventiende eeuw voor kanonkogels gietijzer gebruikt, althans in het Franse leger. De kalibers waren uitgedrukt in ponden. Bij de Fransen waren ten tijde van Napoleon in het veldleger de volgende kogels in gebruik: 4, 6, 8 en 12 ponden. Een kogel van 12 pnd meet 12,50 cm. diameter. Gaat het hier om een Franse (Boerenkrijg), Spaanse (80-jarige Oorlog, bv. tijdens Albrecht en Isabella, denk maar aan de gietijzeren kogel die is ingebed in de kerktoeren van Wortel en nu nog steeds zichtbaar is) of Oostenrijkse kogel (1789?).

Wie kan ons hiermee verder helpen?

Een vondst i.v.m. de Eerste Wereldoorlog in Turnhout (vervolg)

In de vorige Taxandria Nieuws kon u al over de herdenkingsmonumenten van het Sint-Victor en het Sint-Jozefcollege lezen.

Onze vraag of er in Turnhout misschien nog gedenkstenen van de Eerste Wereldoorlog waren (bijv. in de Rijksmiddelbare School), werd door meerdere leden uitgebreid beantwoord.

Dhr. Maltai, oud-leerling van het Koninklijk Atheneum Turnhout stuurde ons volgend bericht: "Zoals gesuggereerd in nr. 1/2015 bestonden er inderdaad gelijkaardige gedenksteden van gesneuvelde oud-leerlingen uit het rijksonderwijs. Ik herinner mij de plechtigheden waarbij hun namen werden afgeroepen op de koer van het Koninklijk Atheneum, destijds gevestigd in de Begijnenstraat te Turnhout. Wat WO I betreft, werd er in de toenmalige Rijksmiddelbare school, de école moyenne in de volksmond beter bekend onder 'kommejen', voorloper van het K.A. op 4 augustus 1920 een gedenksteen [enkel het middenstuk op de foto] ingehuldigd met de namen van deze zeventien oud-leerlingen die hun jong leven hadden geofferd.

In de 'Historiek van de Rijksmiddelbare school te Turnhout', geschreven door de toenmalige studieprefect dr. J. Smets is daarover meer te vinden op p. 92-93. Na WOII werd een grotere gedenksteen opgericht, bevattende de steen van *Nieuwsbrief Taxandria 2, 2015*

WOI als een timpaan boven een drieluik waarop de namen van omgekomen oud-leerlingen in WO II (zie foto)".

Ook dhr. Johan Smets, Taxandrialid uit Brussel, formuleerde een soortgelijk antwoord. Hij voegde hier aan toe: "Gedenkstenen 1914-18 en 1940-45 vormden een geheel zoals kan gezien worden op de foto. De foto hieronder geeft een beeld van de plechtigheid die plaatsvond op de koer van de Rijksmiddelbare School op 18 mei 1947, waar ook het monument stond. De gedenkplaten 40-45 werden inderdaad ingemetseld naast deze van 14-18. Ik meen dat bij de verhuis van de R.M.S. toen reeds Koninklijk Atheneum naar de site Moldijk in 1953, het monument bleef staan in de Begijnenstraat, in de oude gebouwen die vanaf toen het Koninklijk Lyceum herbergden."

Foto: J. Smets, 'Historiek van de Rijksmiddelbare school te Turnhout', plaat nr.15

Dhr. Toon van Bourgognie, Turnhoutenaar en oud-leraar van het Atheneum, gaf ons via de Facebookpagina van Taxandria de meest recente informatie over de gedenksteen. "Het monument bestaat niet meer in de oorspronkelijke toestand. Op de speelplaats van het Koninklijk Atheneum, voor de sportterreinen, waarvan het overigens gescheiden is, zijn de platen met de namen in een moderner 'monument' nog altijd aanwezig. De platen zijn in de jaren 1980 of '90 op initiatief van collega Waumans in een muur verwerkt en dat had enig cachet. Ondertussen is daar een hek rond gebouwd, er staan een paar zonnepanelen, een bijenkast en ligt er behoorlijk wat vuilnis. De plaats lijkt me erg onderkomen: respect en eerbied voor de gesneuvelden straalt ze helemaal niet uit. Wat meer dan jammer is..."

De Turnhoutse parochies, hun processies en de processie van Zevendonk

In de vorige nieuwsbrief vertelden we over onze medewerking aan “Op handen gedragen”, een inventarisatie van alle bestaande en verdwenen processies in Vlaanderen. Marcel Gielis en Guido Landuyt melden dat ze hierover meerdere korte artikels geschreven hebben die eerder verschenen in Kerk en Leven. Zoals een eerste bijdrage hieronder.

Aanvankelijk telde Turnhout twee parochies: één binnen de stad, de Sint-Pietersparochie (de ‘Binnenkerk’) en één buiten de stad de Sint-Bavoparochie (Oud-Turnhout). Elke parochie had haar processie. Daarnaast waren er enkele grotere gehuchten met een eigen kapel waarin soms dienst gedaan werd door priesters of paters uit Turnhout: Zevendonk, Schoonbroek (nu Retie) en in minder mate Oosthoven. Ook waren er nog enkele grote kapellen zoals deze van de Minderbroeders (nu H. Graf), het begijnhof, de Sint-Theobalduskapel en de Lokerenkapel.

Processies zijn in de Rooms-Katholieke kerk optochten waarin de geestelijkheid en het gelovige volk binnen de kerk of doorheen de parochie opstappen. Ze worden gevierd als godsdienstige plechtigheden. De bekendste zijn de sacramentsprocessies. Deze bestaan vanaf het einde van de 13de eeuw. Vroeger grepen ze plaats op de negende donderdag na Pasen, nu op de zondag erna. De processie wordt voorafgegaan door een kruis en afgesloten met het Heilig Sacrament. Onder een baldakijn draagt de priester een monstrans met een geconsecreerde hostie. In de kerk bewaarde relikwieën worden eveneens meegedragen. Verder lopen in de processie naast een aantal zinnebeeldige groepen ook (delegaties van) de onderscheiden parochiale verenigingen, de communicanten, leerlingen van de katholieke scholen enz. mee. Op enkele plaatsen tijdens het parcours wordt halt gehouden om met de monstrans het volk te zegenen. Eens de processie gepasseerd is, kan men naar huis gaan of naar de herberg in een feeststemming.

De oudste processies in Turnhout zijn deze van de Sint-Pietersparochie en op het begijnhof. In de Sint-Pietersparochie ging zeker van in de 15de eeuw een processie uit. Een processionale (zangboek gebruikt tijdens de processies) uit de Sint-Pieterskerk geeft

aan dat er in de 18de eeuw twee grote processies waren buiten de kerk. Eén op Sacramentsdag, de tweede donderdag na Pinksteren, en – nadat deze feestdag geen vrije dag meer was - op Sacramentszondag, de tweede zondag na Pinksteren, de Sacramentsprocessie. Een tweede processie werd gehouden naar aanleiding van het kerkwijdingsfeest of de ker(k)mis. Tijdens de godsdiensttroebelen in de 16de eeuw (Reformatie, Beeldenstorm, de bezetting door de geuzen...) waren vele kerken onteerd. Onder de regering van de aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621) werden in de Nederlanden vele kerken opnieuw gewijd. Voor de Sint-Pieterskerk gebeurde deze nieuwe kerkwijding op 11 augustus 1608. Op de zondag na het feest van Maria Tenhemelopneming (15 augustus), in de periode dat de Turnhoutse grote kermis plaats greep, ging de Kermisprocessie uit, de processie die verband houdt met het kerkwijdingsfeest. Na een onderbreking tijdens de Franse overheersing gingen de Kermisprocessie uit tot 1963 en de Sacramentsprocessie tot 1970.

Foto Stadsarchief Turnhout, 01483-02, Foto van een processie op de Zegeplaats, toen nog Botermarkt, vóór 1907

In Zevendonk streefde men er al lang naar om verheven te worden tot een zelfstandige parochie. Voordien mocht reeds in de bestaande Mariakapel mis gelezen worden voor zieken en ouderlingen. Maar in 1855 ging de wens naar een eigen parochiekerk in vervulling. Aanvankelijk werden de vieringen nog in de oude kapel gehouden maar in 1874 werd een nieuwe kerk, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw van de Schapulier, ingezegend.

De nieuwe parochie kende weldra een eigen bescheiden processie waarbij het sacrament langs de hoeven en door de velden werd gedragen. Daarvan getuigen nog de processievlaggen in de huidige parochiekerk.

Foto Stadsarchief Turnhout, nr. 02872_01, 20 mei 1930, fotograaf Paul Van Hal

Wanneer het aantal parochies omwille van de snel stijgende stadsbevolking op het einde van de 19de eeuw vermeerderd wordt, krijgen ook de nieuwe parochies een processie. In 1895 ontstond de parochie van het H. Hart. In 1907 werd de huidige parochiekerk ingewijd doch reeds daarvoor trok de eerste processie uit op zondag 24 juni 1900 (het feest van het Heilig Hart van Jezus wordt gevierd op de vrijdag na de 2de zondag na Pinksteren). In de zestiger jaren van de vorige eeuw werd het steeds moeilijker om groepen te mobiliseren om in de processie te stappen. Op het einde van de zestiger jaren ging de processie een laatste keer uit.

De uitbreiding van de stad in het westen deed daar nog een nieuwe parochie ontstaan in 1928: Onze-Lieve-Vrouw Middelaes. Ook hier werd een processie gecreëerd, maar volgens een totaal ander en nieuw concept. Het werd een bijbelse stoet die het Heilig Sacrament voorafging. De hele scenografie werd gemaakt door pastoor Hubert Misonne. Groepen stelden de bijbel voor vanaf de schepping en

zondeval tot de kruisdood van Jezus. Bijzondere aandacht werd gegeven aan die passages uit de bijbel die verband houden met bevrijding van de zonden en met de eucharistie. Volgens de overlevering trok de pastoor zelf naar Palestina (toen Brits protectoraatgebied) om er stoffen te kiezen om zeker te zijn van de authenticiteit van zijn processie. De eerste omgang vond plaats op 7 juli 1935. Ook hier stelden zich mettertijd problemen met de rekrutering. Een overschakeling op een vijfjarig evenement, met succes elders gebruikt, lukte niet. De processie ging een laatste keer uit in 1980.

In 1875 werd een buitenverblijf voor de leerlingen van de Apostolische school ingewijd langs de Merksplasse steenweg. De daarbij horende kapel was ook publiek toegankelijk en groeide uit tot een soort parochiekerk [Nazareth] voor de Heizijde, zelfs wanneer de andere gebouwen in onbruik raakten. Ook hier heeft korte tijd een processie bestaan. Het is niet duidelijk of het een kleine omgang was zoals in Zevendonk of de voorbereiding voor de groep die in de processie van het Sint-Pieter opstapte.

De Nazarethprocessie in de jaren 1950, met Maria van den Broeck, Gust Remeysen, Marieke Mollen?, Gust De Houwer, Louis Van den Broeck en Sooi van Mechelen. Foto Bert Hendrickx

In de parochies ontstaan vanaf 1940 (Oosthoven in 1940 (voordien kapelanie vanaf 1933), Pinksterparochie en Sint-Franciscusparochie in 1969 en parochie van de Blijde boodschap in 1973) vonden we geen sporen van processies.

De enig overgebleven processie in Turnhout is deze op het begijnhof. Het is een processie voor het kerkwijdingsfeest van de kerk van het Heilig Kruis. De feestdag van de Kruisverheffing wordt gevierd op 14 september. Op die dag in het jaar 320 zou de Byzantijnse keizerin Helena het Kruis waaraan Jezus Christus gestorven was, hebben teruggevonden tijdens haar bedevaart naar Palestina. In Turnhout bestond reeds in 1450 een broederschap voor het H. Kruis maar deze verdween in de godsdienststroevelen van de 16de eeuw. De verering van het Kruis gebeurt omdat het door de Kerk wordt gezien als een teken van verlossing. De processie vertrekt en ze eindigt - na een omme-gang door het Begijnhof - in de H.-Kruiskerk. Aan de Calvarie in de buurt van de hoofdingang en aan de kapel van het H. Aanschijn wordt halt gehouden (wat een statie heet) en heeft de zegening plaats. In 2012 werd de processie bijgewoond door Mgr. Johan Bonny, bisschop van Antwerpen. De processie werd uitgebreid met herinneringen aan de andere Turnhoutse processies. In het Heilig Hart stapte een groep 'maagdekens' op die de symbolen van geloof, hoop en liefde meedroegen.

Deze symbolen werden opnieuw meegedragen in de Begijnhofproces-sie van 2012. Daarnaast werd van de Onze-Lieve-Vrouw Middela-res-processie de groep die het Paasmaal in Egypte voorstelde opgeno-men.

De Turnhoutse parochies, hun processies en de processie van Zevendonk, in Kerk en Leven, Turnhout Klaverblad, 2013, LXXIV, nr. 37, p. 1-2.

Guido Landuyt en Marcel Gielis

Twee filmpjes van de processie van de Middela-resparochie (1949 en 1953) vindt u op:

<http://www.erfgoedbanknoorderkempen.be/erfgoed/936-processie-o-l-v-middelares>

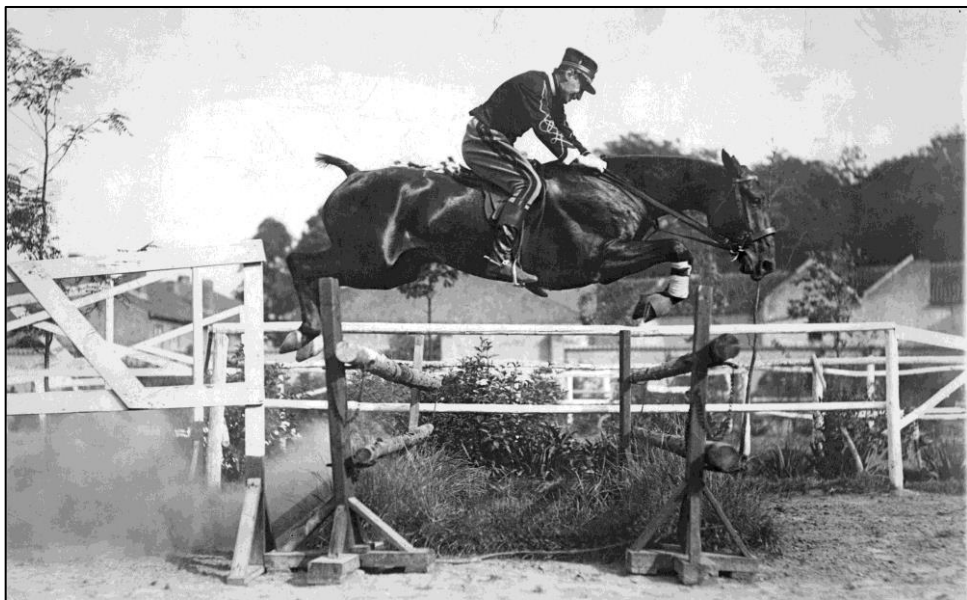
<http://www.erfgoedbanknoorderkempen.be/erfgoed/1276-o-l-v-middelares-25-jaar-deel-1>

(tweede foto onder het beeldscherm aanklikken)

W.O. I: Een volbloed ruiter van de 5e Lansiers in de cockpit van een tweedekker Bréguet 14

Gaston Mesmaekers, oud-strijder in beide wereldoorlogen, is geboren te Turnhout op 16 oktober 1888 en overleden te Oostende op 3 december 1982. De eerste grote wereldbrand van 14-18 overleefde hij, zodat het Kempense Klaprozenproject op hem niet toepasselijk is... Zijn rol als oud-strijder en als weerstander tijdens de Tweede Wereldoorlog zal wellicht later in Taxandria Nieuws aan bod kunnen komen. Eerst als cavalerist, voorts als waarnemer van de artillerie aan het IJzerfront, ten slotte als waarnemer-fotograaf van de luchtmacht, maakte hij de campagnes van de Grote Oorlog mee.

Op 31 december 1912 promoveerde hij aan de militaire school. Gedurende korte tijd werd hij onderluitenant bij het 6e linie infanterie regiment. Hij volgde de ruiterschool te Ieper. Zijn begaafdheid als ruiter werd er toen al spoedig als “zeer hoog” genoteerd. Hij werd bestempeld als iemand die (ik citeer uit het dossier van de ruiterschool) “met veel smaak, energie, en finesse paardrijdt en alle obstakels voortreffelijk neemt”. Kortom, hij is een echte “homme de cheval” (onvertaalbaar: “één met zijn paard”).

Bij de ruiterschool te Ieper, 1913-1914 (Coll. Gaston Mesmaekers, bij Guy Vander Linden)

Vanaf 1 augustus 1914 tot 26 november 1916 was hij als onderluitenant, eerste luitenant en pelotoncommandant, ingedeeld bij de ruitery, in de 5e Lansiers, volgens de briefwisseling 2 eskadron, I D Cavalerie.¹ Daarna werd hij gedetacheerd bij de III D Artillerie tot 30 november 1917. Vanaf die laatste datum tot de wapenstilstand op 11 november 1918, was hij gedetacheerd bij de luchtmacht en ingezet als waarneemer-fotograaf.

Ik raadpleegde zijn militair dossier bij het Museum van het leger en de krijgsgeschiedenis te Brussel, zijn persoonlijke stukken zijn bewaard bij zijn stiefzoon, Guy Vander Linden (waaronder een verzameling luchtfoto's van het IJzerfront) en ten slotte ook de brieven die hij aan zijn ouders zond tijdens de Grote Oorlog.

De eerste brief aan Gaston Mesmaekers' ouders is gedateerd 1 augustus 1914², en aandoenlijk in haar eenvoud. Hij stelt vast (wij vertalen): "Kijk, die formidabele Europese oorlog is nu begonnen; wees niet ongerust. Dat ons grondgebied zal worden geschonden staat niet vast, waarschijnlijk zullen wij niet langer dan een paar dagen aan de grens wacht moeten blijven houden. Wat er ook kan gebeuren, ik zal mijn plicht doen. Mocht ik onder Pruisische of Franse kogels moeten sneuvelen, ik zal hun het hoofd hebben geboden(...). Ik zou erg bedroefd zijn, mocht ik u voor altijd moeten verlaten en ook afscheid nemen van mijn vrienden; ik haast me u te schrijven om vaarwel te zeggen en u om vergeving te vragen voor mijn tekortkomingen. Ik loop naar de kazerne waar mijn regiment op voet van oorlog is verzameld, klaar om op te rukken, om het even waarheen..."

Hierna volgen in vertaling enkele citaten uit brieven door zijn ouders ontvangen tijdens de bewegingsoorlog.

Het is duidelijk dat onderluitenant Gaston Mesmaekers, van de 5e Lansiers, nog te paard ten strijde trekt: "(20 augustus 1914)(...) Ik heb u verscheidene brieven geschreven, ik zie dat die allemaal verloren zijn of gevallen in hun (van de Duitsers) handen (...). Ik ging vaak op verkenning naar Leuven, Aarschot, etc. Tijdens een van die verkenningen hebben zij (de Duitsers) mijn goed paard "Murat" een kogel in

¹ Bij KB van 11 november 1913 werd het leger gereorganiseerd en o.m. het 5de lansiers opgericht: RUYSEN Ronald, *Geschiedenis van het 5^e regiment Lansiers*, http://www.vrool.be/page_5L_I.html

² Op 31 juli 1914 werd bevel gegeven tot algemene mobilisatie; op 2 augustus 1914 overhandigde de Duitse gezant het ultimatum (Sophie De Schaepdrijver, *Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Houtekiet-Atlascontact, 2014, p. 58).

de rechterknie gejaagd en hem buiten dienst gesteld³. Toch hoop ik dat hij geneest. Graag laat ik u weten dat ik op de legerdagorders ben vermeld (deze brief gedeeltelijk aangevuld per brief ontvangen op 13 januari 1916), omwille van de hardnekkige weerstand die ik eergisteren met twee pelotons (te Aalst) heb geboden tegen drie Pruisische infanterie regimenten. Wij lieten pas los, wanneer wij volledig omsingeld waren. De Belgische infanterie die ons ter hulp moest snellen, arriveerde te laat (...) ⁴. Als ik u een raad mag geven, verlaat Turnhout: als de Duitsers de stad met geweld zouden bezetten, kunt u zich de brutaliteit van hun gedrag niet voorstellen". Dit stemt overeen met volgende legerdagorder van 13.11.14 over de onderluitenant (wij vertalen) "1)...Voor de durf en het initiatief die hij betoonde bij een verkenning, waarbij hij met zijn peloton de door de vijand bezette stad Aalst binnendrong en door zijn opkomst de overhaaste terugtocht van de Duitse infanterie veroorzaakte; 2) Voor zijn moed bij de verdediging van een brug (namelijk over de Dender) aan de Brusselse Steenweg, waar hij stand hield met twee machinegeweren, hoewel aanhoudend bestookt door vijandelijk artillerievuur." ⁵

Slag der "Zilveren Helmen" (Halen, woensdag 12 augustus 1914)

De brief, die enkel "donderdag" vermeldt, is van 13 augustus 1914.

"(...) Gisteren hebben wij tegen de Pruisen slag geleverd te Halen. Zij hadden twaalf ruiteryregimenten, alsook wielrijders- infanterie, veel mitrailleurs en artillerie, wij beschikten enkel over 4 ruiteryregimenten. De strijd duurde lang en was vreselijk. Wij betwistten de Duitsers de overtocht door de Gete. Elke aanval werd door de moedige Belgische ruiters afgeweerd. Mijn peloton en ikzelf hadden post gevat op een heel gevaarlijke plaats. Vaak moesten wij gaan platliggen tussen de korenhalmen, gelaat tegen de grond, om te ontsnappen aan hagelbuien van de zo geduchte machinegeweren. Talrijke mensen van mijn

³ Op 22 juni 1916 schrijft hij dat "Murat", het moedige paard, zijn kameraad en zijn trots, door hersenvliesontsteking gestorven was. Een week lang had hij zich hierbij diep ongelukkig gevoeld.

⁴ Over Aalst preciseerd hij (brief van 18 juni 1915) dat hij er *de Duitse fuseliers te paard bestreed, zoals ten tijde van Murat en Lassalle* (Joachim Murat, Franse maarschalk, uitstekende ruiter en Antoine de Lasalle, beroemde huzaar officier).

⁵ Stuk uit militair dossier KML Wellicht ontketende deze actie de Duitse moordpartijen in Aalst, aangehaald door Sophie De Schaepdrijver, op. cit., p.p. 91-93. Vanaf 20 augustus 1914 nam het 5^e Lansiers deel aan de verdediging van Antwerpen en voerde allerlei patrouilles uit (RUYSEN, Ronald, op. cit.)

peloton zijn op het slagveld gebleven, ik ben fel bedroefd. 's Avonds trokken de Duitsers zich terug, wat ons erg blij maakt! (...) ⁶.

Front gestabiliseerd aan de IJzer

Het vijfde Lansiers nam eraan deel. Gaston Mesmaekers maakte kennis met de loopgrachten (brief van 29 november 1915 aan zijn zus Marguerite): "Het leven in de loopgrachten is moeizaam: zonder een woord protest worden wij allemaal reumalijders. Geen een onder ons die niet filosofisch reageert..." Hij preciseert voorts: "dat hij mitrailleur is in een infanterie divisie". In een niet gedateerde brief schrijft hij dat hij op rust is na vijftien dagen loopgracht. Er is geen beweging. Ik geloof dat de oorlog lang zal duren". Hij voorspelt: "Duitsland zal nooit volledig worden verslagen en de vrede zal wankel zijn." Op 17 december 1915 deelt hij mee dat het lange verblijf in die vervloekte loopgrachten uiteindelijk zijn gezondheid heeft ondermijnd. Hij was een van de enigen die het front nooit had verlaten". Op 14 januari 1916 schrijft hij uit het hospitaal te Calais waar hij wegens "astmatische bronchitis ⁷" werd opgenomen, zoals vele anderen. Hij wordt er goed verzorgd. Hij vertelt dat hij tijdens een nachtpatrouille door het overstroomde gebied, op verkenning naar de Duitse stellingen, kou gevat heeft. Hij had zich niet verzorgd en na zes maanden verslechterde zijn toestand. Nu ging het al beter." Hij had vernomen dat "in onze loopgrachten één granaat een commandant, twee luitenanten en één adjudant heeft gedood. Wat een tegenslag!"

Artillerist

Op 9 april 1917 schrijft Gaston Mesmaekers dat zijn opleiding als artillerist voltooid is en dat hij terug aan het front is, blij te kunnen meewerken aan de vernieling van de Moffen en op 13 april 1917 vernemen wij dat hij als artilleriesoldaat per telefoon het geschut richt. Drie dagen bracht hij door bovenop in een wilg, verscholen achter tak-

⁶ De slag van Halen, ook genaamd "Slag der Zilveren Helmen", werd geleverd op 12 augustus 1914. De cavaleristen van het Vijfde Lansiers, **afgestegen**, namen glansrijk daaraan deel. Dit regiment verloor 4 doden en 27 gewonden. Het totale aantal Belgische verliezen van alle betrokken eenheden beliepen 160 doden. Welke positie O/Lt Gaston Mesmaekers toen betrok, is niet duidelijk. De lansiers werden aanvankelijk in het centrale verdedigingspunt opgesteld, naast een boerderij genaamd "IJzerwinning" ("*De slag der Zilveren Helmen*", http://nl.wikipedia.org/wiki/Slag_der_Zilveren_Helmen; Ronald RUYSEN, *loc. cit.*, http://www.vrool.be/page_5L_1.html).

⁷ Volgens familietraditie zou hij na een gifgasaanval astma hebben opgelopen. Feit is dat hij altijd astmalijder is gebleven.

ken, te midden van een uitgestrekte watervlakte. Met een vlot werd hij 's avonds bevoorraad.

Op 11 juni 1917 meldt hij fier dat hij “zich de routine van de artillerist eigen heeft gemaakt en dat hij blij is wanneer hem bevel tot vuren wordt gegeven....”Ik ben enthousiast van vreugde wanneer mijn waarnemer me meldt “Roos!”.

Waarnemer-luchtfotograaf bij de “Aviation Militaire Belge” –Belgische Luchtmacht Gaston Mesmaekers, toen luitenant, verlangde naar strijd en wilde “de eeuwige loopgrachten” vaarwel zeggen. Hij vroeg te worden aangewezen als waarnemer bij de luchtmacht (14 mei 1917 en 7 november 1917), wat hem op 30 november 1917 gelukt is.

Hij werd ingedeeld bij het 6de smaldeel, onder het bevel van Kap.-Cdt. J. Hagemans, tweede verkenningsgroep, met als basis het vliegveld van Houthem bij Veurne. Daar was ook een van de centra voor luchtfotografie gevestigd. Hij vloog als waarnemer-luchtfotograaf gezeten in de stuurkuip achter de piloot, op een tweedekker Bréguet XIV, toentertijd gekend als een snel vliegtuig⁸ (Afb. 3). De bewapening was een Lewis machinegeweer. Het zware fototoestel, dat cliché's trok op glasplaten, werd langs zij buiten de stuurkuip gehangen. De kwaliteit van de foto's was meestal uitstekend⁹...Lt Gaston Mesmaekers' piloot was O-Lt Raymond RONDEAU¹⁰. (zie foto volgende blz.).

In de briefwisseling naar huis zijn opnieuw boeiende gegevens te vinden, soms bevestigd in het boek van Walter Pieters. Volgens die auteur voerde Luitenant Gaston Mesmaekers in de luchtmacht minstens 41 oorlogsopdrachten uit.

⁸ Op 11 november 1918 bracht een Frans vliegtuig Bréguet XIV kapitein von Geyer met de ondertekende wapenstilstandsakte over de frontlijn, met bestemming het Duitse groot hoofdkwartier in Spa (Jacques Boone, “MN 7. *Het militaire radio luister-en zendstation in Baarle-Hertog, 1915-1919*” (Baarle-Nassau, 2010), p. 75 en 95).

⁹ Guy Van der Linden, zijn stiefzoon, liet mij kennis nemen van alle persoonlijke dossierstukken van Ere LtKol Gaston Mesmaekers, waaronder van 56 foto's uit de “Grote Oorlog”. Op 4 na zijn het luchtfoto's, praktisch allemaal getrokken aan het IJzerfront door Belgische luchtwaarnemers. Minstens twee werden genomen door Gaston Mesmaekers zelf. Hiervoor ben ik Guy Van der Linden bijzonder dankbaar.

¹⁰ Voor al wie zich aan WO I interesseert is het werk van Walter PIETERS, *The Belgian Air Service in the First World War. 2010, Aeronaut Books, ISBN 978 1 935881 01 8, een echte “must”*. Hij beschrijft meesterlijk en met kennis van zaken de geschiedenis van de Belgische luchtmacht tijdens de Grote Oorlog. Het boek bevat een rijkdom aan biografische en technische gegevens. Daarvan heb ik dan ook hierbij dankbaar gebruik gemaakt.

O/Lt Raymond Rondeau en Lt Gaston Mesmaekers voor hun vliegtuig Bréguet XIV (Walter Pieters, *The Belgian Air Service...*, p 461)

Op 7 oktober 1918..."Wij vliegen boven het slagveld, zonder ooit natte voeten te krijgen, maar onze emoties zijn veel feller. Dol opwindend zijn vooral luchtgevechten. Zo werd ik gisteren aangevallen door tien jachtvliegtuigen boven... (de plaats is door censuur zwartgemaakt!) terwijl ik clichés opnam. Ik heb me zo goed mogelijk verdedigd. Ik denk wel dat ik er twee dodelijk heb geraakt,

want zij zijn zoals stenen neergestort; ik heb ze niet kunnen volgen want de anderen hebben ons aan alle kanten aangevallen. Zij schoten met lichtkogels (...) overal rondom was ik omringd door een zwerm kleine bliksems. Mijn piloot heeft prachtig gemanoeuvreerd om aan de Moffen te ontsnappen en hij dook weg in een wolk..."¹¹

28 oktober 1918Lt. Mesmaekers typeert eerst de indruk welke de net bevrijde steden Oostende en Brugge op hem hadden gemaakt. Voorts: "Ik vlieg vaak. Zo juist brak ik mijn vliegtuig; mijn piloot en ik zijn andermaal aan de dans ontglipt; thans, door een motorpech, moesten wij landen in granaattrechters bij de frontlijn.

Ons toestel is gebuiteld toen het de grond raakte. Men heeft ons allebei van onder het puin uitgehaald.

Tot daar enkele grepen uit de briefwisseling van Gaston Mesmaekers aan zijn ouders, broers en zusters. Dankzij mijn nicht, wijlen Christiane de Somer-Mesmaekers, mocht ik kennis nemen van die briefwisseling die hij met genegenheid aan zijn ouders toezond en waaruit het aan-

¹¹ W. Pieters, op. cit., p.461, geeft als datum 19 mei 1918. 5 Duitse vliegtuigen voerden de aanval uit en de snelheid van de Bréguet bracht de redding voor Rondeau en Mesmaekers.

trekkelijk karakter van Gaston Mesmaekers doorschemert. Hij is een volbloed ruitersofficier, die zijn taak moedig en met enthousiasme vervult. Deze brieven zijn de censuur gepasseerd, uiteraard geven die slechts enkele “flashes” weer van wat hij mocht vrijgeven. In een van zijn brieven meldde hij trouwens dat hij na de oorlog heel veel zou kunnen vertellen. Zijn stijl is eenvoudig en duidelijk. Hij is discreet en boft niet over zijn “wapenfeiten”.

Na de wapenstilstand werd hij naar Stuttgart gezonden om in die regio het Duitse vliegtuigmaterieel te controleren, voor rekening van de “Aeronautical Inter-Allied Commission of Control”.

Jacques Boone
februari 2015

Luchtfoto Nieuwpoort, 24.8.1918, P(iloot) Adj.W. Mouton-O(observateur-waarnemer) Lt Ducellier (Coll. Gaston Mesmaekers, bij Guy Vander Linden)

Erfgoed in de media en op het internet

- De elfnovembergroep, al sinds 1977 actief rond de herdenking van de 'Groote Oorlog' in de Westhoek, is bezig met de aanleg van een gedachtenistuin. In deze tuin plaatst men panelen met de vluchtroutes van families die de eerste wereldoorlog ontvluchtten. Hiervoor is men op zoek naar gekende vluchtroutes van deze vluchtelingen.

Heeft u weet van vluchtelingen onder uw voorouders, en kent u de route die zij volgden? Surf dan naar www.11nov.org en deel de vluchtroute, zodat ze een plaatsje kan krijgen in de gedachtenistuin. Meer info: 11nov.org@gmail.com

- De Universiteitsbibliotheek van UAntwerpen beschikt over een collectie van ongeveer 1350 prenten, litho's en andere objecten over Antwerpen tussen de 15de en de 21ste eeuw. Een groot ontsluitings- en digitaliseringsproject werd tot een goed einde gebracht, waardoor alle waardevolle prenten nu door iedereen online geraadpleegd kunnen worden.

<https://www.uantwerpen.be/nl/bibliotheek/collecties/bijzondere-collecties/collectie/prentenkabinet/>

- Sinds kort is de publiekscatalogus van ODIS www.odis.be volledig vernieuwd. ODIS is een dynamische contextuele databank. Ze wil een instrument bieden voor vernieuwend, multidisciplinair en comparatief studiewerk over de geschiedenis van het middenveld, dit in een kruisbestuiving tussen wetenschappelijke onderzoekers en de verantwoordelijken van het betrokken erfgoed. De ODIS-databank bevat gegevens over organisaties of intermediaire structuren, personen en families die in het middenveld actief waren, gebeurtenissen en gebouwen verbonden met hun geschiedenis en periodieken en archieven van en over deze entiteiten.
- Sinds 1990 ijvert men voor de bewaring van Slijperij Lieckens, de zowat laatste volledig uitgeruste vooroorlogse diamantslijperij uit de Kempen. Het atelier bevindt zich in het centrum van Nijlen en is illustratief voor de vele diamantwerkplaatsen die ooit in de regio gevestigd waren. Op <http://www.briljantekempen.be/wp/volg-de-restauratie/> kan je de restauratiewerken aan het gebouw die recent gestart zijn, week na week volgen.

- De databank Kempense Kranten <http://www.kempensekranten.be/> wil historische kranten uit de Zuiderkempen digitaliseren en vlot doorzoekbaar maken. Momenteel zijn er alvast 15.000 krantenpagina's online doorzoekbaar. Uiteindelijk zullen met meer dan 20 titels bijna 140.000 pagina's via de website toegankelijk worden. De databank is een initiatief van Erfgoedcel k.ERF en wordt gerealiseerd met samenwerking van de archieven en documentatiecentra uit de k.ERF-regio (Balen, Dessel, Geel, Laakdal, Meerhout, Mol en Retie). De Kempense kranten die opgenomen worden, variëren van lokale 'annoncekes' tot de grote verhalen over bijvoorbeeld de Eerste Wereldoorlog en de beleving daarvan in de Kempen. Momenteel zijn de Gazet van Mol, de Gazet van Baelen en een deel van Het Kempisch Annoncenblad al online te vinden. Meer dan 16 andere titels volgen nog.

- Ook het dagblad Vooruit is intussen volledig gedigitaliseerd. De Koninklijke Bibliotheek van België en Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis stellen een van hun belangrijkste krantencollecties, met name die van het dagblad Vooruit, digitaal ter beschikking van het publiek. De krant zal voor de periode 1884-1950 zowel in de leeszaal van Amsab-ISG, als in die van de Koninklijke Bibliotheek en de Universiteitsbibliotheek Gent raadpleegbaar zijn. De periode 1884-1918 wordt bovendien online aangeboden op de websites van de Koninklijke Bibliotheek en Amsab-ISG, zie: ftp://digital.amsab.be/pubs_serials/Vooruit_1884-1918/. De kranten zullen doorzoekbaar zijn met behulp van Optical Character Recognition, een toepassing waardoor in de gedigitaliseerde bestanden gezocht kan worden (bijv. via Ctrl. F) op bepaalde woorden en zoektermen. Dit laat kwantitatief of lexicografisch onderzoek toe, iets dat voorheen bijzonder tijdrovend of gewoonweg onmogelijk was.

Oproep van het Centrum Vlaamse Architectuurarchieven: bouwbedrijven en aannemers

In 2015-2016 werkt het Centrum Vlaamse Architectuurarchieven (CVAa) rond het erfgoed van **bouwbedrijven**. Met dit project willen ze de waarde onderstrepen van de archieven en collecties van aannemers en architectuur benaderen vanuit het standpunt van de “bouwer” i.p.v. het klassiekere standpunt van de architect of ingenieur. Zij zijn hiervoor op zoek naar archieven en verzamelingen over dit thema: catalogi, werffoto's, technische tekeningen, bedrijfsdocumenten, vaktijdschriften, werktuigen enz. Voor grote aannemers kunnen ze terugvallen op de bekende namen, maar voor kleinere en lokale bouwers heeft het CVAa er minder zicht op of er nog boeiend historisch materiaal bestaat.

Naast erfgoed over het bouwbedrijf zijn zij ook geïnteresseerd in erfgoed over vormgeving. Hierbij gaat het over materiaal over de inrichting van gebouwen en over allerhande gebruiksvoorwerpen. Misschien bewaart u een map met ontwerptekeningen van een meubelzaak? Of het bedrijfsarchief van een lokale tegelproducent?

Eén van de mooiste ‘vondsten’ van een aannemersarchief is zonder twijfel dat van het bedrijf Derks en Hendrickx, opgericht in 1925 en met vestigingen in Brussel (Jos Derks) en Turnhout (Alfons Hendrickx). Zij stonden in Turnhout in voor de verbouwing van heel wat fabriekspannen, waaronder dat van Brepols, Mesmaekers en Van Genechten, en de bouw van de Kant- en Naaischool in de Klinkstraat en van de O.L.Vrouw Middelareskerk (1928-1929). In de rest van het land voerden ze heel wat grote bouwwerken uit: bruggen, ziekenhuizen, watertorens, fabrieken zoals Metallo Chimique in Beerse, maar ook het paviljoen van de Gazet van Antwerpen op de Wereldtentoonstelling van 1930 in Antwerpen. De firma bleef bestaan tot 1937.

<http://www.archiefbankkempen.be/index.php/archief-van-derks-en-hendrickx;isad>

Mocht u in het bezit zijn van soortgelijke archieven of andere documentatie (hoe klein het ook mag zijn), mag u altijd contact opnemen met Taxandria via taxandriavzw@gmail.com of via de voorzitter (zie adres achteraan).

Reacties van leden

Bestuurslid Jacques Boone meldde ons: "Op p. 22 van Taxandria Nieuws 1-2015 lees ik dat Olympia op 19 januari 1940 een schaatsdemonstratie organiseerde ten bate van "Winterhulp". Winterhulp, hoewel een Duitse creatie, die overwaarde naar België tijdens de Tweede Wereldoorlog. was gunstig aangeschreven bij de bevolking.

Persoonlijk heb ik er als schooljongen, op het binnenplein van "De Roode Schild " (hoek Herentalsstraat en Markt) sojakoekejes (of sojasandwiches?) van Winterhulp mogen oppeuzelen, wat deugd deed, goed voor de vermagerde gezondheid en beter dan het plakkerige brood. De datum kan dus niet kloppen?"

Foto van de binnenplaats van De Roode Schild, stadsarchief Turnhout 01026_01

En inderdaad, na wat onderzoekwerk werd duidelijk dat Winterhulp pas werd opgericht op 29 oktober 1940. Winterhulp was zonder twijfel de bekendste organisatie inzake hulpverlening en liefdadigheid tijdens de oorlog. De nodige fondsen en goederen werden verkregen door giften van privépersonen, opbrengsten van tombola's en liefdadigheidsfeesten en levensmiddelen die op de zwarte markt worden aangeslagen.

Zo stond er bijvoorbeeld in een Turnhouts weekblad van 19 januari 1941 dat er een goede partij vee was aangeslagen te Turnhout. Het ging om zes paarden, zes varkens, drie koeien en één kalf dat men in eerste instantie naar Antwerpen en Brussel wou voeren om er meer geld voor te krijgen. Gelukkig kon dit in akkoord met Winterhulp vermeden worden en werden de dieren naar het Turnhoutse slachthuis en daarna naar diverse beenhouwers gevoerd, om op deze manier de behoeftigen te kunnen bevoorraden.

De schaatsdemonstratie zal dus hoe dan ook later dan januari 1940 hebben plaatsgevonden, waarschijnlijk dan vanaf januari 1941...

In de vorige nieuwsbrief werd vermeld dat in het oude stadhuis zich een steen met daarop '1840 Nivellement +27 m' bevond. De *Dépôt de la Guerre*, voorloper van het Nationaal Geografisch Instituut kreeg de opdracht om de *Nivellement Général* of Algemene Waterpassing uit te voeren. Deze steen zou nog steeds bewaard worden, ergens in het nieuwe stadhuis.

Luc Swerts wilde hier graag het fijne van weten en ging op zoek naar deze steen van de E.A.W (eerste algemene waterpassing). Tevergeefs...

Met wat hulp van Erik Adriaensen, consulent evenementen van de Stad, vond Luc wel een gietijzeren aanduiding van de T.A.W. (tweede algemene waterpassing) aan de hoofdingang aan de Sint-Pieterskerk. (zie altimetrische fiche bh78 van het NGI) met een hoogte-aanduiding van 28.568 m (1 januari 1973)

Wie de huidige plaats weet van de E.A.W. mag dit zeker doorgeven.

Guido Landuyt reageerde op het overlijdensbericht van pater Louis Sterkens s.j.. De bijhorende tekst vermeldde dat er in de Pinksterparochie tot nu toe slechts drie pastoors zijn geweest. Guido meldt ons dat er wel degelijk vier Jezuieten parochiepriester zijn geweest: Louis Sterkens en Jos Peeters (voormalige prefect van UFSIA). Voor de huidige pastoor Bert Rosseels was er ook nog pater Louis Peeters s.j. die ca. 10 maanden aanbleef en dan plots vertrok naar Antwerpen. Bij zijn aantrede werd hij aangekondigd als de voorbestemde kandidaat met de voornaam van de eerste pastoor en de achternaam van de tweede...

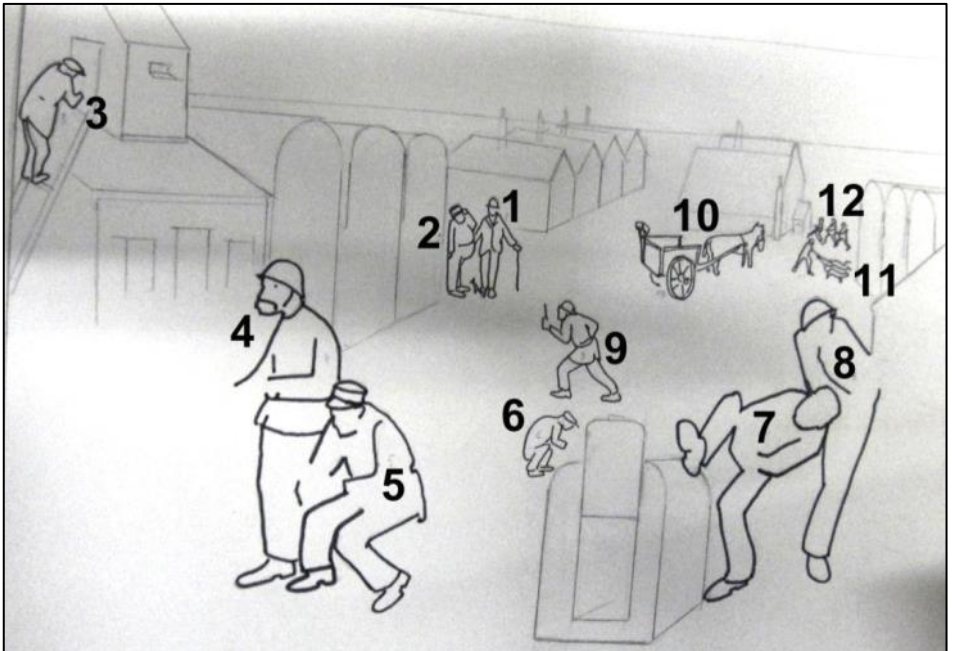
Onze oproep i.v.m. het olieverfschilderij *De moord op de onnozele honden* van Jos Van Gerwen van 1986 (zie Taxandria Nieuws 1.2015) bracht slechts een beperkt aantal reacties op. Clem Van Steenbergen nam contact op met Marie-Paule Peeters en vertelde haar enkele zaken over Van Gerwen die hij goed gekend heeft. Toen Van Steenbergen sprak over een agent die de *Zecksmoier* werd genoemd, ging er een lichtje branden bij Marie-Paule Peeters. Ze ging verder op zoek in het depot van het Taxandriamuseum en vond er een originele schets met als titel 'Moord op de onnozele honden, repressie van de hondenbelasting-ontduiking A° 1935'. Sommige personen waren genummerd, met aan de rechterzijde een legende met de bijhorende namen.

Schets van de schilderij met nummers en de namen (zoals beschreven door Van Gerwen!):

n° 1: commissaris van Calster	n° 8: Van Haren
n° 2: Pol Maes	n° 9: Den Héring
n° 3: de Pikker (zatlap)	n° 10: Vuilkar
n° 4: Koob Dielen [sic]	n° 11: Knecht van Gleneson [sic]
n° 5: Lange Van Gompel	(met jachthonden)
n° 6: den Amber (zatlap)	n° 12: Politieversterking
n° 7: de Zecksmoier	

De bijhorende tekst van Jos van Gerwen omtrent de moord op de onnozele honden luidt als volgt: "De hondenbelasting werd in jaren niet meer betaald door de inwoners van de houten huizen op Stokt. In 1934 gaf het gemeentebestuur van Turnhout, na veel discussies, aan het politiecorps opdracht een razzia te houden onder die honden. Vele werden doodgeknuppeld of vergiftigd. Alle dode dieren werden op een hoop geworpen en met de vuilkar afgevoerd. Er was geweldig verzet onder het volk en de jeugd. De 'pakkemannen' werden bestookt met stenen en beschoten met katapult. De dirigent (het commisèrke) overschouwt het slagveld met een zeker sadisme maar werd met hondenwraak besproeid op zijn blinkende schoenen en 'getten' !"

Een zoektocht naar meer info over deze personen in het boek van Karel Van Dooren, *Allemaal binken*, leverde geen resultaten op. Op onze website <http://www.taxandriavzw.be/wordpress/?p=783> vindt u een gedetailleerde versie (in kleur) van dit schilderij. Weet u meer over de genummerde personen? Alle info is welkom.

Erfgoednieuws

De processiesymbolen van het Heilig Hart: *Geloof, Hoop en Liefde* werden door toedoen van de werkgroep *processie van het begijnhof* gerestaureerd. Ze werden in februari door E.H. Van Bedaf tentoongesteld in de Heilig Hartkerk. Van Bedaf deelde mee dat de 'symbolen' in 1906 gebeeldhouwd werden door Napoleon Daems en 50 fr. gekost hebben. Van Bedaf wist nog te melden dat in die tijd een brood van 4 kg. 45 ct. kostte. De restaurateur van de processiesymbolen was vrijwilliger Willy De Busser. Jos Van Bedaf raadpleegde de kerkrekening en een testament van één van zijn voorgangers.

De tentoonstelling 'Blijde Gedachten. Wat brengt mij troost' in het Taxandriamuseum is het resultaat van een artistiek traject dat M.C. Campers aflegde met leerlingen van het Heilig Graf. Zij werkten rond voorwerpen van het Taxandriamuseum die hen inspireerden en die voor hen troost opriepen. Met hun creaties willen de leerlingen de negatieve gevoelens tijdens een periode van ziekte doorbreken. De resultaten zijn vanaf begin april te bekijken in het Taxandriamuseum in een scenografie van Atelier 20+03. Samen met de tentoonstelling 'Blijde Gedachten' wordt een gelijknamige publicatie uitgebracht met teksten van Kempense schrijvers over troostende gedachten. Tom Driesen, Wim Paeshuyse, Bart Meuleman, Brigitte Van Aken en Walter Van den Broeck werkten hier aan mee. Kunstenaar Jef Geys verbindt eveneens zijn naam aan het project met het werk *!vrouwenvragen?* Dankzij het Frans Masereel Centrum zijn hiervan offsetdrukken gemaakt die verkocht worden. Een teder initiatief dat een tegengewicht wil bieden voor angst en onzekerheid.

Foto (voorlopig?) onbekend nummer 20

Het stadsarchief van Turnhout bevat heel wat foto's waarvan de inhoud onbekend is. Onderstaande foto toont een foto van de plechtigheid op het stadhuis te Turnhout naar aanleiding van de inzegening van de nieuwe beiaard in de Sint Pieterskerk. Op 24 mei 1980 werden de vijftig gerestaureerde beiaardklokken van de St-Pieterskerk tentoongesteld in de hal van het stadhuis.

Herkent u de personen op onderstaande foto's?

Stuur uw antwoord naar taxandriavzw@gmail.com met vermelding van nummer 20. Alvast bedankt.

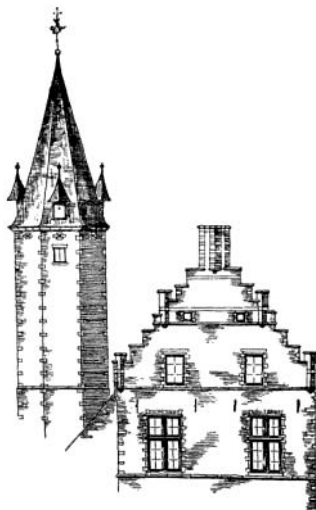

Voorwerp (voorlopig?) onbekend nummer 7

Onderstaand voorwerp (10 cm H x 1,4cm B x 1.1 cm D) is waarschijnlijk iets om ganzenpennen mee te knippen om te schrijven. Is dit juist?

Er ontbreekt ook iets op het ivoren heft. Heeft u een idee wat?

**Vlaamse
overheid**

V.U.: Bert Hendrickx - Hertestraat 18 - 2300 Turnhout - taxandriavzw@gmail.com